

2. HAFTA: HÜKÜM/FERMAN ÖRNEĞİ

XII.

1058 evâil-i Zilhicce / 1648 Aralık, Anadolu Beylerbeyileri
ve kadılarına hüküm.

Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi, İstanbul; Hazine kit. 393, v. 31b-33a.

Reâyânın sipahilere ait bazı hizmetleri yapmaktan kaçınmaları üzerine hangi hizmetleri yapmak mecburiyetinde bulduklarına dair hüküm.

آناطولی بکلربکاری وقاضیلرینه بعد الالقاب.

[توقیع رفیع] واصل اولیجق معلوم اولاکه حالا ولایت مزبورده ساکن ارباب تیمار ومنسوحات سپاهیترینک رعایالری کندی اوزرلرینه سپاهیترین اولوالامر بیلوب عزت وحرمت اتمکده هر برینک نقصانی اولوب وسوزلرینه عناد ومخالفت ایدوب حتی رسوم عرفیه واعشار شرعیهترین ادا ایلدکدنصکره بزم اوزریمزده غیر حتمکوز یوقدر عشر ورسمکوزی ادادن صکره سزه احتیاجمز اولماز بزه بروجهله دخل ایلمکه قادر دکلارسز دیوب وبعض یرلرده دخی قنوقلوغه المامغله خلق یاننده انواع اختلاف واختلاله باعث وبادی اولدقلری پایه سریر اعلایه عرض اولندقده بیوردومکه حکم شریف واجب الاتباعم وصول بولدقده برآن و بر ساعت تأخیر وتراخی اتمیوب هر بریکوز تحت حکومتکزده اولان بازارلرده وسائر مجمع ناس اولان مواضعده حکم همایونم وفرمان جلیل القدرم نموال اوزره صادر اولورسه اکا کوره کراراً ومراراً نداء وسپاهی رعایالرینه محکم تنبیه ایلیهسزکه رعایا سپاهیترینک اللرندهکی برات شریفمی کوروب عزت وحرمت ایلوب سپاهیترین کندی اوزرلرینه اولی الامر [بلوب] هربری اوچر کون سپاهیترین ضیافت ایدوب عزت وحرمت ایلیهلر وطوارین دخی بسلیوب تعظیم ایلیهلر وسپاهیلرینه وجهاً من الوجوه عناد ومخالفت اتمیوب سپاهیلرندن اجازتسز کندی خدمتلرینه کتمیهلر اکر سپاهی رعایا اوزرینه قونمم ایستدوم یره بکا بر او

و بر آخور یاپوک دیو رعایاسنه تکلیف ایدرسه او یله ایلیه لر و سپاهینک رعایاسندن هربری سپاهیلرینک ایمجه سنه واره لر و سپاهی کندی تیمارنده ساکن اولدقده رعایالردن یر استیوب ارپه و بغدادی اکیویرک دیو تکلیف ایدوب تخمی کندی یانندن رعایایه و یرلرسه اکیویرهلر و سپاهی رعایالرینه خدمت بیوردقده اتمکلری تقدیرجه تعزیره مستحق اولورلر و دخی رعایا سپاهیلرینه وضع اعشار حبوب ایچون ابنار یاپویرهلر و ذمتلرنده اولان عشری بازاره ایلدیویرک دیسه رعایا اول عشری کندی طوارلرینه تحمیل ایدوب بازاره ایلدیویرهلر و سپاهی در انبار اولان عشری خرمن زمانه دکن و عده ایله رعایایه توزیع ایدوب نرخ جاریدن اوچر در در اچه زیاده یه قاتلندوغیچون تکلیف ایلسه عناد ایلمیوب آله لر و اقرب بازاره عشری ایلندکلرندن اوتوری سپاهیلرندن طوارلرینه کرا طلب ایلمیه لر و کندی طوارلری یوغیسه آخر کسنه دن طوار بولوب سپاهینک عشرین اقرب بازاره ایلدیویرهلر و سپاهیلری رعایالرین کوزه دوب بیماز اولنلرینی و یرامز فعله مباشرت ایدنلرینی منع و دفع و تعزیر ایلیه لر و سپاهی رعایالردن بریسی مجرم و متهم اولوب شرعاً جریمه الخمسی لازم کلدکده نصف جریمه سنی سپاهیلری آله و سپاهیلراون و اون بش آتلو ایله تیماری قریه لرینه واروب فقیر الحال اولان رعایاسی اوزرنده اوچ کوندن زیاده طورمیهلر و بکا فلان شی کتور دیو تکلیف مالایطاق ایلمک جائز دکلدلر اتمیه لر و بشقه اوطه سی اولمیان رعایا سپاهینسی آخر بر اوطه سنه قوندروب خدمت لازمه سن ادا ایدیم دیوجک سپاهیلر عناد ایدوب البته سنک اوینه قونرم دیمک جائز دکلدلر جبر ایلمیه لر امرمه و قانونمه مخالفدر و سپاهی کندی تیمارنده ساکن ایکن رعایالرینک کندونی و آتئی اوچر کون بسلمکه ابرام اتمیه لر آنجق بر کون بسله دیو تکلیف ایدرلرسه جائز در زیاده یه قطعاً رضای همایونم یوقدراما سپاهینک خدمتی دوشدکجه هر قنغی رعایاسنه تکلیف ایدرسه وارمق کر کدرکه سپاهینک تیماری داخلنده واقع اولان آراضی تصرف ایدنلر کرک رعیتدن و کرک خارج رعیتدن هرکم اولورسه اولسون متصرف اولدوغی آراضی سپاهی معرفتسنز آخره تفویض اتمک و آخره اجاره یه و یرمک و مقاطعه تقدیر ایلمک و هبه اتمک جائز دکلدلر بو مقوله وضع ایدرلرسه سپاهی فسخ ایدوب اول یرلری سپاهی صاحبلرینه طاپو ایله ویره اکر طالب اولزلر ایسه اجنبی یه ویره.

Kaynak: Halil İnalçık, "Adâletnâmeler", *Belgeler*, c.II, Sayı: 3-4 (1965), TTK Yayınları, Ankara 1993, s.135-136.

Belgenin Transkripsiyonu:

Anadolu beylerbeyileri ve kadılarına ba'de'l-elkâb.

[Tevkî-i refî-i] (hümâyûn) vâsıl olcak ma'lûm ola ki hâlen vilâyet-i mezbûrede sâkin erbâb-ı tımâr ve mensûhât sipâhilerinin re'âyâları kendi üzerlerine sipâhilerin ulu'l-emr bilüb izzet ve hürmet etmekde her birinin noksânı olub ve sözlerine inâd ve muhâlefet edüb hattâ rüsûm-ı örfiyye ve a'sâr-ı şer'iyyelerin edâ eyledikden sonra *bizim üzerimizde gayr[ı] hakkınız yokdur, öşr ve resminüzü edâdan sonra size ihtiyâcımız olmaz, bize bir vechile dahl eylemeğe kâdir değillersiz, deyüb* ve baz'ı yerlerde dahi konukluğa almamağla halk yanında envâ' ihtilâfa **bâ'is ve bâdî oldukları pây-e-i serîr-i a'lâya arz olundukda BUYURDUM Kİ** hük-m-i şerîf-i vâcibü'l-ittibâ'ım vusûl buldukda bir an ve bir sâ'at te'hîr ve terâhî etmeyüb her birinüz taht-ı hükûmetinizde olan pazarlarda ve sâ'ir mecma'-ı nâs olan mevzi'de hük-m-i hümâyûnum ve fermân-ı celîlü'l-kadrim ne minvâl üzere sâdır olursa ana göre kirâren ve mirâren nidâ' ve sipâhi re'âyâlarına muhkem tenbîh eylesiz ki re'âyâ sipâhilerinin ellerindeki berât-ı şerîfimi görüb izzet ve hürmet eyleyüb sipâhilerin kendi üzerlerine ulu'l-emr [bilüb] her biri üçer gün sipâhilerin ziyâfet edüb izzet ve hürmet eyleyeler. Ve davarın dahi besleyüb ta'zîm eyleyeler. Ve sipâhilerine vechen mine'l-vücûh inâd ve muhâlefet etmeyüb sipâhilerinden icâzetsiz kendi hıdmetlerine gitmeyeler. Eğer sipâhi *re'âyâ üzerine konmam, istediğim yere bana bir ev ve bir ahur yapun*, deyu re'âyâsına teklîf ederse öyle eyleyeler, ve sipâhinin re'âyâsından her biri sipâhilerinin imecesine varalar. Ve sipâhi kendi tımârında sâkin oldukda re'âyâlarından yer isteyüb *arpa ve buğday ekiverin*, deyu teklîf edüb tohumunu kendi yanında re'âyâyâya verirlerse ekivereler. Ve sipâhi re'âyâlarına hıdmet buyurdukda etmedikleri takdîrce ta'zîre müstehakk olurlar. Ve dahi re'âyâ sipâhilerine vaz'-ı a'sâr-ı hubûb için anbâr yapuvereler. Ve zimmetlerinde olan öşrü *bâzâra ilediverin*, dese re'âyâ ol öşrü kendi davarlarına tahmîl edüb bâzâra iledivereler. Ve sipâhi der-anbar olan öşrü harman zamânına değin va'de ile re'âyâyâya tevzî' edüb narh-ı cârîden üçer-dörder akçe ziyâdeye katlanduğün teklîf eylese inâd eylemeyüb alalar. Ve akreb bâzâra öşrü iletdiklerinden ötürü sipâhilerinden davarlarına kirâ taleb eylemeyeler, ve kendi davarları yoğise âher kimesneden davar bulub sipâhinin öşrün akreb bâzâra iledivereler. Ve sipâhilerin re'âyâlarını gözedib bî-namâz olanlarını ve yaramaz fi'le mübâşeret edenlerini men' ü def' ve ta'zîr eyleyeler. Ve sipâhi re'âyâlarından birisi mücrim ve müttehem olub şer'an cerîme alınması lâzım geldikde nısf cerîmesini sipâhileri ala. Ve sipâhiler on ve onbeş atlu ile tımârı karyelerine varub fakîrül-hâl olan re'âyâsı üzerinde üç günden ziyâde durmayalar ve *bana filan şey getir*, deyu teklîf-i mâ-lâ-yutak eylemek câ'iz değildir, etmeyeler. Ve başka odası olmayan re'âyâ sipâhisini *âher bir odasına kondurub hıdmet-i lâzimesin edâ edeyim*, deyücek sipâhiler inâd edüb *elbette senin evine konarım*, demek câ'iz değildir, cebr eylemeyeler, emrime ve kânûnuma muhâlifdir. Ve sipâhi kendi tımârında sâkin iken re'âyâlarını kendünü ve atını üçer gün beslemeğe ibrâm etmeyeler, ancak *birer gün besle*, deyu teklîf ederlerse câ'izdir, ziyâdeye kat'â rızâ-yı hümâyûnum yokdur. Ammâ sipâhinin hıdmeti düşdükce her kangı re'âyâsına teklîf ederse varmak gerekdir ki sipâhinin tımârı dâhilinde vâki' olan arâzî tasarruf edenler gerek ra'ıyyetden ve gerek hâric ra'ıyyetden her kim olursa olsun mutasarrıf olduğı arâzî sipâhi ma'rifetinsiz âhere tefvîz etmek ve âhere icâreye vermek ve mukâta'a takdîr eylemek ve hibe etmek câ'iz değildir, bu makûle vaz' ederlerse sipâhi fesh edüb ol yerleri sipâhi sahiplerine tapu ile vere, ve eğer tâlib olmazlar ise ecnebîye vere.

Belgeden hareketle üzerinde tartışılacak konular:

Cümle analizi: Belgeyi doğru anlama ve anlamlandırma aşaması.

Belgedeki verilerden hareketle tarih bilgisi üretme aşaması: Bu noktada aşağıdaki konularla/terimlerle ilgili tartışmaların yapılması hedeflenmektedir.

- Osmanlı devlet anlayışı
- adâletnâme
- erbâb-ı tımar
- ulu'l-emr-i şerîf
- raiyyet rüsumu
- konukluğa almak
- taht-ı hükûmet
- mecma'-ı nâs
- sipahi izni (sipahi icazeti, sâhib-i arz izni olmaksızın....)
- akreb bâzâr
- narh (narh-ı cârî)
- bî-namâz re'âyâ
- hâric re'âyâ (hâric ra'iiyyet)
- re'âyâ
- sâhib-i ra'iiyyet
- sipahi ma'rifeti
- mukâta'a

Konu ile ilgili okunabilecek literatürden bazı örnekler:

Halil İnalçık, "Adâletnâmeler", *Belgeler*, c.II, Sayı: 3-4 (1965), TTK Yayınları, Ankara 1993, s.49-145.

Halil İnalçık, "Osmanlı'da Raiyyet Rüsumu", *Belleten*, s. 23 (1959), s. 575-610.